

SLOVENSKO-LATINSKI SLOVAR

PO: MATIJA KASTELEC - GREGOR VORENC,
DICTIONARIUM LATINO-CARNIOLICVM
(1680 – 1710)

JOŽE STABEJ

ZALOŽBA
ZRC

Z N A N S T V E N O R A Z I S K O V A L N I C E N T E R S A Z U

Zbirka Slovarji

Jože Stabej

Slovensko-latinski slovar

po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc,

Dictionarium Latino-Carniolicum (1680 – 1710)

Izdal

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za zgodovino slovenskega jezika

Založil

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Založba ZRC, Ljubljana 1997

Zanj Oto Luthar

Uredil

Franc Jakopin

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Tehnična ureditev in prelom

Brane Vidmar

Urednik založništva

Vojislav Likar

Prevod uvodnih latinskih besedil

Kajetan Gantar

Redakcija spremnih besedil in računalniški vnos popravkov

Majda Merše

Korektorji

Meta Kambič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše,

Jožica Narat, France Novak, Francka Premk

Tisk

Tiskarna Planprint

© ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'374=124'02

STABEJ, Jože, 1896-1980

Slovensko-latinski slovar: po Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum, 1680-1710 / Jože Stabej; [prevod uvodnih latinskih besedil Kajetan Gantar; izdal Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Sekcija za zgodovino slovenskega jezika]. - Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1997. - (zbirka Slovarji / Znanstvenoraziskovalni center SAZU)

ISBN 961-6182-31-5

1. Kastelec, Matija 2. Vorenc, Gregor
67696640

IZID PUBLIKACIJE JE FINANČNO PODPRLO MINISTRSTVO ZA ZNANOST IN TEHNOLOGIJO REPUBLIKE SLOVENIJE.

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije sodi publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Kazalo

Predgovor <i>Majda Merše, France Novak</i>	5
Krajšave in znaki	9
Slovensko-latinski slovar	11
Slovar lastnih imen	547
Slovar Pohlinovih pripisov	552
O Kastelec-Vorenčevem slovarju <i>Jože Stabej</i>	563
Slovenski prevodi Vorenčevih uvodnih latinskih zapisov in dveh sorodnih besedil	577

Predgovor

Nastajanje slovarja

Preobrnitev Kastelec-Vorenčevega latinsko-slovenskega slovarja *DICTIONARIVM LATINO-CARNIOLICVM* v slovar s slovenskim izhodiščem, ki jo je opravil Jože Stabej,¹ je bila končana že leta 1979. Avtor je v štirih letih izpisal 105.372 kartotečnih listkov in na njihovi osnovi izdelal slovar, ki je v takratni verziji imel 15.964 iztočnic. K potrebni notranji povezanosti in urejenosti je prispevalo tudi 1.335 kazalk in vodilk. Slovar je bil izdelan po metodi, izoblikovani in preizkušeni že v *Slovensko-latinsko-nemškem slovarju*, ki ga je Stabej priredil po Megiserjevem *Thefaurusu Polyglottusu* iz leta 1603.

Pobudo za natis slovarja je prevzela Komisija za historične slovarje slovenskega jezika (njen član je bil tudi Jože Stabej), ki je delovala pri Inštitutu za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Zaradi živo občutene potrebe po slovarju srednjeveške latinščine je naglo prerasla v novo pobudo za hkratno izdajo Stabejeve preobrnitve in faksimila izvirnika, napisanega z Vorenčevo lepo, jasno in bralno naglo priučljivo pisavo. Taka izdaja bi bila večnamenska. Poleg drugega bi omogočala tudi neposredno preverjanje pravilnosti zapisov v slovensko-latinskem slovarju. Stabejev slovar je bil ponujen Cankarjevi založbi. Potrebni strokovni oceni sta napisala France Bezljaj in Jože Koruza.

Nenačrtovani odlog tiska je po Stabejevi smrti leta 1980 povzročila najdba dveh prezrtih škatel listkovnega gradiva. Iz neupoštevane gradiva je primerne zglede odbiral Vinko Kopač. Pri delu se je ravnal po istih načelih kot pred njim Stabej. Zbrana dopolnila so zaobsegla 114 od skupnih 1.692 strani gostega tipkopisa, pomnožila pa so tudi število iztočnic. Tako kot Stabejevo slovarsko besedilo je tudi te stipkala Danica Birtič. Delo se je zavleklo do leta 1984; z vključitvijo dopolnil v obstoječi slovensko-latinski slovar ga je končala Irena Orel Pogačnik. Na pobudo Franca Jakopina je bil istega leta sprožen tudi postopek za sprejem slovarja v tiskovni program Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Na seji Komisije za historične slovarje slovenskega jezika, ki je bila 8. 11. 1983, je bil določen štiričlanski redakcijski odbor (Franc Jakopin, Jože Koruza, Martina Orožen, Stane

¹ Jože Stabej (1896–1980) je bil dolgoletni zunanji strokovni sodelavec Inštituta za slovenski jezik. Izpisoval je starejša besedila, predvsem rokopisne slovarje. V skoraj tridesetih letih (od leta 1952 dalje) je izpisal pribl. 1.200.000 kartotečnih listkov. Bil je dober poznavalec starejših slovenskih slovarjev, kar dokazujejo njegove številne razprave in članki (npr. o Bohoričevem, Apostlovem, Pohlinovem, Harmannovem, Zagajškovem, Vodnikovem, Pennovem slovarskem delu). Leta 1976 je izdal slovarsko urejeni zbirki slovenskega besedja iz Registra Dalmatinove *Biblie* in njenih robnih ustreznih (*Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584. Jurij Dalmatin. Biblia 1584. II. Teil: Abhandlungen.* München 1976, str. 101–181). Izšli sta tudi dve njegovi slovarski preobrnitvi: *Slowenisch-lateinisches-deutsches (zum Teil) Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič. Adam Bohorič. Arcticae horulae. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. Wittenberg 1584. II. Teil: Untersuchungen.* München 1971, str. 144–206), in *Slovensko-latinsko-nemški slovar*, narejen po Megiserjevem *Thefaurusu Polyglottusu* iz leta 1603 (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. Dela 32. Ljubljana 1977, 240 str.).

Suhadolnik). Ta naj bi ponovno pregledal celotno besedilo in se dokončno odločil glede hkratne izdaje faksimila Vorenčevega rokopisa. Ker pa je vzporedno dozorevala in leta 1986 tudi dozorela ideja o vnosu slovensko-latinskega slovarja v računalnik, je delo steklo po drugih tirnicah.

Z novim odlogom tiska se je ponudila tudi priložnost za potrebno slovaropisno posodobitev slovarja. Nekaterih njegovih pomanjkljivosti se je namreč dobro zavedal že Stabej.

Skupina, ki so jo sestavljali Franc Jakopin, France Novak in Stane Suhadolnik, je določila tiskarsko podobo slovarskega sestavka in se odločila za vrsto in število posegov v slovar. Besedilo je za računalniški vnos po dogovorjenih načelih v letih 1988–1992 priredil Stane Suhadolnik.

Z vnosom slovarja v računalnik je konec leta 1988 pričela Nataša Slavinec, nadaljevala ga je Ida Mlakar, med njeno odsotnostjo pa Orest Zagoričnik in Meta Kambič Dacar. Korekture sta opravljali Marija Jamar in Milena Topolovec. Računalniški vnos besedila in popravkov je bil končan spomladi leta 1993. Primož Jakopin je računalniško izdelal še obrnjeno verzijo Stabejeve priredbe Kastelec-Vorenčevega slovarja.

Zaključni, problemsko široko segajoči usklajevalni pregled celotnega besedila sta spomladi 1992 pričela Stane Suhadolnik in Majda Merše, ki je po Suhadolnikovi smrti (avgusta 1992) delo nadaljevala in ga končala v začetku leta 1993.

Obširnejše korekture, ki so vključevale tudi preverjanje pravilnosti večkratnih izpisov istih zgledov s pomočjo izvirnika in računalniške verzije z latinskimi iztočnicami, so v mesecih prednatisom opravili delavci Sekcije za zgodovino slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša (Meta Kambič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, France Novak, Francka Premk).

Končna redakcija slovarja

V končni redakciji slovarja so zaobsežene tudi preureditve, ki jih je ob sodelovanju Franca Jakopina in Franceta Novaka opravil Stane Suhadolnik. Spremembe je mogoče kratko tipološko povzeti. Najopaznejše so prilagoditve iztočnic, ki pravopisno in besedotvorno verneje odslikujejo stanje v Kastelec-Vorenčevem slovarju kot Stabejeva redakcija.² Tudi glede eno- in večbesednosti iztočnic je dosledneje upoštevan izvirnik. Izjemo predstavljajo zveze z nezložnim predlogom, pisanim z opuščajem, ki razpadajo na dve iztočnici (npr. *v'ramah > v, rama*). Iztočnice, pri katerih zanesljiva rekonstrukcija izhodiščne oblike ni mogoča, so zapisane v pojavnih oblikah (npr. *cyam –*).

Delno je preurejena tudi Stabejeva delitev homonimov. Deležniki so geselsko osamosvojeni in niso več podiztočnice glagolov. Spremembam iztočnic sledi tudi na novo premišljen, izpopolnjen in bolj ustaljen sistem kazalk in vodilk. Na obseg preureditev posredno kaže tudi novo številčno stanje iztočnic ter sprememba deleža, pripadajočega kazalkam in vodilkam (18.028 iztočnic, med katerimi je 991 kazalk ter 308 vodilk).

Druga oblika iztočnice je opuščena, dosledno izpeljano pa je besednovrstno označevanje. V zaglavje je bil prenesen tudi podatek o frekvenci, ki ga je Stabej navajal za prvim navedkom. Nov je tip skupne frekvence. Z rimskimi številkami je razvidneje ločevana funkcionalno različna

² Stabej se je pri določanju iztočnic opiral na besede in oblike, izpričane v Pleteršnikovem slovarju. Prim. Maks Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar*. V Ljubljani. Prvi del: A–O, 1894. Drugi del: P–Ž, 1895.

raba iztočnice. Pripisi redaktorjev so bili poenoteni; navedeni so v oglatih oklepajih. Stabejeva razmišljanja ob posameznih besedah, ki segajo stran od slovarskih podatkov, so opuščena.

Opis slovarja

V Stabejevem slovensko-latinskem slovarju so prikazane vse slovenske besede iz Kastelec-Vorenčevega slovarja, ne glede na to, ali se v izvorniku pojavljajo kot ustreznice ali kot del opisa. Dobljene so s popolnim, obrnjenim izpisom. Zgledi so prepis slovarskih sestavkov rokopisnega slovarja.

Slovar ima tri dele: jedrnemu slovensko-latinskemu slovarju sledi lastnoimenski slovar, temu pa slovar Pohlinovih pripisov.

Iztočnica je v izhodiščni obliki, npr. samostalnik v imenovalniku, glagol v nedoločniku itd. Nekaterim iztočnicam so v oklepaju dodane dvojnice, in sicer: če je rekonstrukcija nezanesljiva, npr. **avšlok** (avžlok), ali če ima beseda pisne dvojnice, npr. **iz'hajanje** (iz hajanje, izhajanje). Na prvem mestu je praviloma najpogostejša oblika.

Večdelne iztočnice so navadno pisane skupaj. Samostojne slovarske sestavke imajo npr. besede tipa *polpodprt*, *nepripustiti*. Iztočnice so lahko tudi večbesedni izrazi: npr. glagoli s *se* (*bliskati se*), narazen pisani števniki (*dva inu dvajset*), narazen pisane ustaljene zveze (*ave Marija*).

Iztočnice skušajo prezrcaljati nekdanje izgovorno stanje, npr. *inu*, *jest*.

Homonimi so označeni s števkami nad desnim robom (npr. **biček¹**, **biček²**). Njihovo ločevanje zaradi netrdnih izhodiščnih meril ni dosledno izpeljano.

Nekatere iztočnice imajo tudi podiztočnice. Pridevniški podiztočnici sta primernik in (ali) presežnik (npr. **bel** ima podiztočnico **b e l e j š i**).

Iztočnice so opremljene z besednovrstnimi oznakami; pri glagolih jo nadomešča krajšava za vid. Besednovrstno težko določjive izhodiščne oblike imajo namesto vrstnika črtico (–), npr. **polčetrnika –**, **polmiša –**.

Iztočnice z najmanj eno ponovitvijo so opremljene s podatkom o frekvenci (npr. F²). Pri večjih geslih, ki so bila razdeljena šele pri kasnejši redakciji, je uporabljena t. i. skupna frekvenca; dodana je v oklepaju, npr. (skupna F). Pri števnikih so vanjo vštete tudi številčne ustreznice.

Jedro slovarskega sestavka so navedki. Obsegajo latinsko iztočnico in slovensko ustreznico ali ustreznice. Od latinskih večpomenskih besed je praviloma vključen samo pomen, ki ustreza slovenski iztočnici. Vsi slovenski pomeni so ob latinski iztočnici navedeni tedaj, kadar bi bilo brez njih razumevanje latinske besede oteženo. Velika začetnica latinskih iztočnic, ki so hkrati ustreznice slovenskih, je spremenjena v malo. Navedki so razvrščeni po abecednem redu latinskih iztočnic. Ločeni so s podpičji, notranja ločila pa so posneta po izvorniku. S tremi pikami je označevano samo sredinsko krajšanje navedkov.

Latinska ustreznica iztočnice je v celoti pisana krepko, slovenska navadno, izpisana oz. iztočnična beseda pa poševno. V navedkih nastopajo tudi nelatinske ustreznice (npr. nemške), ki pisno niso posebej označevane.

Pri slovenskih iztočnicah je navedenih do petnajst potrditvenih zgledov: pri manjkrajt zapisanih besedah vsi, pri tistih, ki se pojavljajo več kot petnajstkrat, pa le izbrani, važnejši

zgledi; več kot petnajst potrditev potrebujejo in imajo le redke iztočnice. Navedek je v slovarskem sestavku izpisan samo enkrat, tudi če se v njem izpisana beseda večkrat ponovi. V navedkih je na morebitno napako izpisane besede opozorjeno s klicajem v oglatem oklepaju [!]. Na manjkajoči del besedila – če je izvirnik nečitljiv ali poškodovan – je opozorjeno z [?]. Na avtentične piščeve popravke je opozorjeno s poševnico: kasnejša oblika/ prejšnja oblika (npr. *puhfiza/ pushiza*).

Na pripise, ki jih je napisal neznanec, opozarja dostavek [poznejši pripis neznane roke].

Kazalke gl. usmerjajo od pisnih dvojnic, ki niso iztočnice, k ustreznim iztočnicam (npr. **anaisti** gl. *enajsti*, **cegu** gl. *cegel*). Pri iztočnicah, pri katerih bi uporabnik slovarja utegnil iskati gradivo, stoji vodilka prim., ki kaže, kje je ustrezno gradivo prikazano (npr. **jaz** prim. *jest*). Povezavi med iztočnicami so namenjene vodilke, ki stojijo na koncu slovarskih sestavkov za podpičjem.

Dodatki k slovarju

Slovarskemu delu knjige sledi Stabejeva razprava *O Kastelec-Vorenčevem slovarju*, tej pa prevodi in slike Vorenčevih uvodnih zapisov ter prevoda sorodnih odlomkov iz Schönlebnovega dela *Evangelia inu Lyftuvi* in Kastelčevega *Nebeshki Zyl*.

Majda Merše, France Novak

Ljubljana, marec 1997